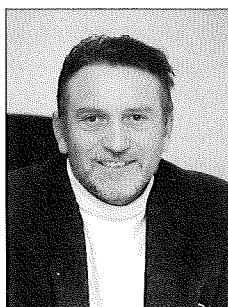

I. Globalizacija: raj na zemlji ali pekel¹ (izbrane zmote o globalizaciji)

Marjan Svetličič
redni profesor
Fakulteta za družbene vede
Univerza v Ljubljani

Izveleček

Globalizacija je objektivno pogojen proces, ki praviloma dviguje blaginjo vseh udeležencev. Seveda pa koristi in stroški niso enakomerno porazdeljeni. Zato je naloga vlade, da s svojo prerazporeditveno funkcijo popravlja tržne izide globalizacije. Članek osvetljuje tako obe strani globalizacije in razrešuje osem dilem oziroma zmot v zvezi z njo: da je globalizacija nepovraten proces, da je »fer«, da pomeni igro z vsoto nič, da je enaka tržnemu urejanju zadev, da pomeni zaton za majhne države, da ukinja delovna mesta in potiska plače navzdol, da spodjeda suverenost in da je ogovor na vsa ta vprašanja odcepitev od globalnega trga. Argumentirano zanika pogoste zmote in osvetljuje pozitivne in negativne strani globalizacije. Končni sklep je, da je globalizacija neustavljiv proces in da morajo države, podjetja in posamezniki najti poti za uspešno soočanje s tendenco.

Abstract

Globalisation: Paradise on the Earth or in the Hell (The sunny and the dark side of globalisation)

Globalisation is irreversible welfare enchanting process for all the participants. Cost and benefits are not, however, distributed equally. There are winners and losers. The task of the Government is to compensate the losers, to correct market outcomes of the globalisation. Both sides of globalisation, sunny and dark side, are evaluated. The number of misconceptions are resolved like: that globalisation is irreversible, that it is fair, that it means zero sum game, that it is equal to market mechanism, that it means twilight for small countries, that it creates unemployment and reduces wages, that it erodes sovereignty, and finally that because of all these the solution is delinking from the global market. On the basis of the analysis of pro and cons, the article negates the above mentioned misconceptions. The final conclusion is that globalisation is basically irreversible. Therefore countries, firms and individuals have to find an effective way to live with it.

Pred nekaj leti sem uredniku vplivnega slovenskega časopisa predlagal, da ob izidu knjige *Pasti globalizacije* H. P. Martina in H. Schumana napišem kritiko tega dela, ker vsebuje vrsto

¹ Članek je zapis referata na posvetu »Globalizacija, evropska integracija, nacionalna identiteta; izzivi za majhne države«, ki ga je organizirala FDV 8. in 9. novembra 1999 v Ljubljani.

zmot o globalizaciji. Odgovoril mi je, da je bilo v njihovem časopisu že kar dosti napisanega na to temo in da ni zainteresiran za takšen članek.² Res je, veliko je bilo napisanega, vendar bolj malo strokovno utemeljenega, veliko več pa populističnih razglabljanj. P. Kugman bi rekel, veliko besed iz arzenala pop internacionalizma ali kiropraktične ekonomike. Globalizacija je postala modna muha, ki jo z veliko stopnjo lahkotnosti obravnava skoraj vsak. Vsi smo/so strokovnjaki za globalizacijo, čeprav večina največkrat niti ne ve, o čem govori. To je le nekaj povodov, zakaj sem izbral tak naslov in koncept tega prispevka.

Nerazumevanje globalizacije in njenih posledic je v veliki meri neposredna posledica nepoznavanja tega fenomena ali njegovih pojavnih oblik. Upoštevajte dejstvo, da velja obratno sorazmerje med znanjem in predsodki pred določeno stvarjo, sploh ni presenetljiv prevladujoč negativen odnos do globalizacije. Če nečesa ne poznaš in ne obvladaš, imaš pred tem predsodke. Zanimivo pa je, da je odnos do Evropske unije (EU) dokaj drugačen, saj prebivalci Slovenije v veliki večini podpirajo vključevanje v EU. In vendar je regionalna integracija le ena od pojavnih oblik globalizacije, vključevanja v globalno ekonomijo. To je le eden od paradoksov v zvezi z globalizacijo.

Kadarkoli naletim na sedaj tako modno populistično obravnavo globalizacije, me to spomni na pred natančno 145 leti objavljeno izmišljeno peticijo proizvajalcev sveč francoskega ekonomista *Fredericka Bastiata*, s katero se je vključil v takratno razpravo o protekcionizmu. Z njo je skušal figurativno osmešiti argumente protekcionistov. Malo skrajšana in prirejena se je peticija glasila:

»Neenaki tuji konkurenti za superiorno tehnologijo v proizvodnji svetlobe nas ogrožajo. Tega ne smemo dopustiti. Ogrožajo poplaviti naš trg s ceneno svetlobo. Ta konkurent ni nihče drug kot samo sonce, zato predlagamo sprejeti zakon, po katerem bo treba zapreti vsa okna, zagrniti zavese in zatesniti vse špranje, skozi katere prenika svetloba sonca v naše domove, zato da bi lahko prosperirala naša proizvodnja sveč.« (Glej Salvatore, 1995, 36.)

Veliko argumentov iz te peticije bi lahko danes zelo učinkovito in nazorno uporabili tudi v razpravah o globalizaciji. Nekateri namreč želijo zapreti vsa okna, vrata in špranje pred prodorom globalizacijskih tendenc v (slovensko) gospodarstvo oz. zavreti stremljenja (naših) podjetij po vse večji internacionalizaciji. Zanimivo, ni pa skoraj nikogar, ki bi se boril proti slovenskemu izvozu. In vendar je tudi izvoz, zgodovinsko gledano, le ena od začetnih oblik globalizacije. Toda čas je pokazal, da je izvoz lokomotiva razvoja, zato se je zakoreninilo spoznanje, da ga je treba pospeševati. Isto velja tudi za uvoz. Le redki so, ki bi se dandanes še borili proti škodljivosti uvoza; razen če gre za uvoz nekakovostnega blaga ali če se posamezni lobiji skušajo zavarovati pred tujo konkurenco z zaščito področja, na katerem delujejo sami, in bi želeli imeti subvencionirano

² Kritiko sem nato objavil v bralcem malo manj prijaznem jeziku, vendar še vedno dovolj, v *Teoriji in praksi* (1997).

proizvodnjo.³ Predsodkov pred uvozom ni, so pa še vedno zelo močni pred tujimi neposrednimi investicijami (TNI). In vendar med obema oblikama mednarodnih ekonomskih odnosov (MEO) ni bistvenih razlik. Če hočeš imeti blago, ki ga sam nimaš oz. ga nisi sposoben narediti, ga ali uvoziš ali pa uvoziš znanje (tuje investitorje), ki ti na domačem »dvorišču« omogoča proizvodnjo tega blaga ali opravljanje storitev. Pri uvozu se zaposluje delovna sila v tujini, ki to blago proizvaja, namesto da bi ga domača v domačih podjetjih. Z vidika zaposlovanja je uvoz torej negativen, TNI pa pozitiven, saj tuji investitor, ko proizvaja blago v domači ekonomiji, zaposluje domačo delovno silo, plačuje davke državi in s tem vpliva na dvig blaginje. Vendar so predsodki pred TNI bistveno večji kot pred uvozom blaga. Še najmočnejši pa so pred uvozom delovne sile, ki naj bi proizvajala to blago, kajti vsakdo bi nemudoma opazil neposredno povezavo s tujcem, ki »odžira« delovno mesto domačemu delavcu.

Vse to kaže na obstoj mnogih napačnih predsodkov pred pojavnimi oblikami globalizacije, kar lahko z veliko stopnjo zanesljivosti prenesemo tudi na globalizacijo samo. To je tudi eden izmed vzrokov, zakaj se je v Seattlu zbralo več kot 50.000 protestnikov proti liberalizacijskim idejam delegatov na zasedanju Svetovne trgovinske organizacije (STO). Večinoma so protestirali ameriški delavci, čeprav je »stopnja nezaposlenosti v ZDA sedaj najnižja v celi generaciji« (Burtless in sod., 1998, 59), kar pomeni, da imajo relativno največ koristi od globalizacije. Mnogi med njimi se ne zavedajo, da je najverjetnejša alternativa krepitvi multilateralizma STO prevlada najmočnejše države ali pa verižni protekcionizem z upadanjem mednarodne menjave (spomin na veliko krizo s takšnimi posledicami je očitno že splahnel) in s tem tudi blaginje. Nekateri gredo celo tako daleč, da govorijo o »barbarstvu« kot alternativni »civiliziranega« globalnega kapitalizma.

Preseganje teh predsodkov je bistvenega pomena za uspešnejše vključevanje v globalizacijo. Zakaj? Zato ker realne razmere, realna gibanja pogosto niso tista, ki odločilno opredeljujejo dogajanja v življenju in v ekonomiji. Pogosteje so vplivnejša prepričanja, naše razumevanje dogajanj, naša percepcija kot pa dogajanje samo. Najboljši primer so gibanja na trgih kapitala. Prav prepričanja so tista, ki odločilno premikajo ponudbo in povpraševanje na kapitalskih trgih. Drugače ni mogoče razložiti, zakaj so danes razmere ugodne, jutri pa panika povzroči umikanje kapitala z določenega trga, čeprav se od polnoči pa do minute pozneje realna ekonomija, realna razmerja prav gotovo niso mogla tako bistveno spremeniti. Spremenilo pa se je naše razumevanje razmer na danem trgu, naše branje istih podatkov. Ne nazadnje čredni nagon sproži iracionalno obnašanje. Spričo tega dejstva je torej treba spremeniti razumevanje globalizacije, da bi lahko spremenili naš odnos do nje. To je še posebej pomembno v Sloveniji, ker je majhno gospodarstvo usodno odvisno od razmer na svetovnem trgu, od razmer v globalnem gospodarstvu.⁴ Majhna ekonomija lahko uživa privilegij

³ Zaščita oziroma carine dejansko pomenijo subvencioniranje domačih proizvajalcev.

⁴ Več o izzivih globalizacije za Slovenijo v: Svetličič, 1998b.

specializacije, s pomočjo katere ustvarja ekonomije obsega, ki so danes predpogoj za učinkovito proizvodnjo. Majhno gospodarstvo prosperira, če je odprto, in propade, če je zaprto. Če je namreč visoko zaščiteno, ne more ustvarjati ustreznih ekonomij obsega in se ne more specializirati za tista področja, na katerih uživa primerjalne prednosti, so nas učili že Ricardo in drugi klasični ekonomisti.

Seveda pa ne gre za črno-belo obravnavanje globalizacije. Tudi ta ni brez senčnih strani. Ni vse zlato, kar se sveti na strani globalizacije. Ne ponuja nam le med in mleko. Ali če uporabim peticijo proizvajalcev sveč, lahko sončna svetloba povzroči tudi kožnega raka, čeravno si brez nje ni mogoče zamisliti življenja na Zemlji. Samo predstavljajte si, kaj bi pomenilo, če bi resnično zaprli vsa vrata in okna pred sončno svetlobo in živeli v temi in »uživali ob svetlobi sveč«. Kaj kmalu bi ali pomrli od lakote ali od različnih bolezni, ki bi se razmnožile zaradi odsotnosti sončne svetlobe. Če bi parlament sprejel takšno peticijo, bi to pomenilo katastrofo za nacionalno gospodarstvo. Da pa bi se zavarovali pred nevarnimi vplivi sončne svetlobe, moramo uporabljati kreme z različno močnimi zaščitnimi faktorji, pač odvisno od letnega časa, ure, v kateri smo izpostavljeni soncu, dolžine izpostavljenosti in letnega časa. Če to prevedemo v ekonomski slovar, bi rekli, da je potrebna dozirana, selektivna ekonomska politika, ki bi dopuščala pozitivne strani globalizacije in zavirala tiste negativne »žarke«, ki škodujejo nacionalni ekonomiji in povzročajo »raka«. Očitno je, da ima vsaka palica dva konca, da gre pri globalizaciji za njen dvojni značaj. Pri njeni obravnavi je torej vedno treba obravnavati tako njene sončne kot njene senčne plati, upoštevati tako pozitivne kot negativne učinke. Dejstvo pa je, da konec koncev prevladujejo pozitivni učinki, sploh ob ustreznih ekonomskih politikah. Tako kot velja to za trg, ki je še vedno najboljši regulator ekonomskih zadev, čeprav je že dolgo znano, da ni idealen, da ima pomanjkljivosti, da obstajajo tržne napake, ki jih je treba popraviti. Vse to velja tudi za globalizacijo.

Kakšne so najpogostejše trditve, z mote oziroma obtožbe, naperjene zoper globalizacijo? Izbral sem jih le nekaj, ne vseh, in to tiste, ki se mi zdijo najpomembnejše za razumevanje tega pojava:

1. Globalizacija je nekaj popolnoma novega, je nepovratna tendenca?
2. Globalizacija je pravična oziroma enakomerno porazdeljuje dobrine med soudeležence?
3. Globalizacija je igra ničelne vsote, to, kar eden dobiva, drugi izgublja?
4. Globalizacija je enako svobodna trgovina, je enako tržnemu urejanju MEO?
5. Globalizacija pomeni zaton za majhne države?
6. Globalizacija ukinja delovna mesta in vpliva na zniževanje plač?
7. Globalizacija erodira suverenost nacionalnih držav?
8. Rešitev za probleme v zvezi z globalizacijo je odcepitev od globalnega trga?

Ni nepomembno osvetliti te dileme, kajti pri globalizaciji ne gre

za nič manj kot za to, ali kapitalizem, bolje demokratični kapitalizem, lahko preživi.⁵

Mnoge zmote ali različne interpretacije učinkov globalizacije so odvisne tudi od zornega kota opazovanja, bodisi glede na subjekte ali pa čas. Koristi in stroški se namreč različno razporejajo po subjektih in v prostoru in času. Nanje gledamo ali z vidika posameznika, podjetja ali države. Če gledamo na globalizacijo kratkoročno, so lahko ocene povsem drugačne, kot če jo opazujemo srednje- ali dolgoročno. Koristi globalizacije (ali integracije v EU) so praviloma bolj dolgoročne, zato jih kratkoročno naravnani volivci ne cenijo, ker jih človek s ceste težko opazi ali razume. Zanje se koristi od boljše alokacije virov, ekonomije obsega in podobno kažejo bolj kot izgubljanje delovnih mest, zapiranje tovarn, vse večje razslojevanje in podobne neprijetnosti (Svetličič, 1998b; 1019).

Jasno nam mora tudi biti, da obstajajo bistvene razlike med interesi in silami, ki poganjajo razvoj podjetij, in interesi držav. Multinacionalke skrbijo za maksimalne dividende svojih delničarjev, države pa za dobrobit prebivalcev na svojem ozemlju. Niti podjetja niti države ne bodo umrle ali zastarele. Izziv, ki ga predstavljajo, pa je, kako zagotoviti, da razlike v ciljih obeh vrst akterjev ne oblikujejo takšnih spopadov med njimi, da bi spodkopali njihovo bistveno vlogo (Vernon, 1999, i). Zato ne preseneča, da nekateri vidijo le angelsko, drugi pa le demonsko plat globalizacije⁶. Zato je tako težko prodreti v »DNA« globalizacije.

1. GLOBALIZACIJA JE POPOLNOMA NOV POJAV?

Globalizacija je postala modna muha praktično šele v zadnji dekadi. Prevladuje vtis, da gre za nekaj popolnoma novega, nekaj, kar nima prednikov v zgodovini, za nekaj, kar je nastalo nedavno. Res je, da smo šele v zadnjih desetih letih priča razmahu MEO takšnih razmer, takšne hitrosti in takšnega dosega, da šele sedaj govorimo o resnični globalizaciji svetovnega gospodarstva. Res pa je, da je bil kapitalizem vedno globalno naravnana. O tem so pisali že A. Smith pa Ricardo in po njem Hilferding pa Marx in mnogi drugi klasiki. Sla po profitu, ki je motor razvoja kapitalizma, seveda žene kapitaliste k iskanju profita »...podi buržoazijo po vsej zemeljski kroglji. Vseposod se mora ugnezditi, vseposod naseliti, vseposod navezati stike. Buržoazija je z izkoriščanjem svetovnega trga kozmopolitsko oblikovala produkcijo in porabo vseh dežel...« Tako je zapisal Marx⁷ že v *Komunističnem manifestu* pred mnogimi mnogimi leti. Hilferding je v svojem

⁵ Vprašanje seveda je, ali sploh lahko govorimo o enem kapitalizmu, saj se individualistični anglo-saksonski tip bistveno razlikuje od bolj kolektivističnega evropsko-japonskega.

⁶ Korten govori o globalizaciji kot lokomotivi destrukcije bogastva, ker ta na primer uničuje okolje. Govorijo tudi o tem, da GDP ni dober kazalec rasti, ker vsebuje tudi proizvodnjo orožja ali storitve, ki so škodljive (stroški odvetnikov za ločitve na primer). Zato celo trdijo, da bi z izvetjem takih elementov v GDP ta celo padal, ne pa rastel (1999).

⁷ Nalašč ga omenjam, čeprav se ga danes mnogi izogibajo, da bi pokazal, da mnogi današnji kritiki globalizacije, sicer nevede, posegajo po starih, marksističnih kritikah kapitalizma. (Citirano po Svetličič, 1985, 225).

Finančnem kapitalu govoril o spajanju bančnega kapitala z industrijskim v finančni kapital. To se še v večjih razsežnostih dogaja tudi danes, s tem da kapital vse bolj postaja samostojen dejavnik. Priče smo ogromnim dnevnim pretakanjem kapitala na svetovnih deviznih trgih, o katerih še pred nekaj desetletji nismo mogli sanjati. To je omogočila komunikacijska revolucija. Modernizacija na tem področju je prinesla možnost brezmejnega pretakanja kapitala v realnem času le s klikom na miško. Priče smo izjemnemu porastu mednarodne menjave in še bolj tujih neposrednih investicij, ki so že postale pomembnejši generator blaginje kot pa sama mednarodna menjava.

Govorimo o integrirani svetovni proizvodnji, ki že presega svetovni izvoz blaga in storitev.⁸ Danes že lahko govorimo o tem, da so TNI večji generator rasti kot mednarodna menjava. In vendar vse to ni tako popolnoma novo, kot se zdi. Vse te tendence imajo svoje prednike. Objektivno gledano lahko ugotovimo, da je bil delež svetovne trgovine v svetovnem produktu že leta 1913 na dokaj podobni ravni kot danes. Delež svetovne trgovine je danes le nekaj odstotnih točk višji kot takrat.⁹ Podobno velja za mednarodne investicije. In vendar to ne govori o kakovosti teh odnosov, ki so zdaj bistveno drugačni kot v preteklosti. Globalizacija količinsko torej ni nekaj popolnoma novega, nekaj, kar ne bi imelo svojih zametkov že v preteklosti, je pa kvalitetno nova; govorimo lahko o preskoku kvantitete v novo kvaliteto. Kvalitetno spremembo zagotovo pomeni povečanje pomena TNI v primerjavi s trgovino. Tudi dejstvo, da govorimo o integrirani globalni proizvodnji, govori v prid temu. Tega ni bilo v preteklosti. Prav tako je bila globalizacija, ki smo jo takrat in jo še danes pogosteje imenujemo internacionalizacija, nekdanj omejena na vodilne trgovske nacije svojega časa, ki so trgovale internacionalno, medtem ko so bile druge države iz tega izključene, saj sploh niso vedele za to možnost ali pa niso imele infrastrukturnih pogojev za takšno trgovino (npr. ladjevje). Komunikacijska revolucija pa je omogočila, da se lahko v mednarodno menjavo zaradi bistvenega znižanja transportnih, komunikacijskih in vseh drugih transakcijskih stroškov, povezanih z delovanjem na velike razdalje, vključujejo tudi majhne države. Infrastrukturni pogoji majhnim državam ali majhnim podjetjem torej niso omogočali intenzivnega mednarodnega sodelovanja. Tudi na področju tujih investicij so velike razlike. Res je, da so deleži podobni, res pa je tudi, da je šlo takrat predvsem za portfeljske naložbe in so bile TNI izjema, medtem ko so danes pomembnejše TNI. Razširjene so po vsem svetu in lahko jih izvajajo tudi majhne države oziroma manjša podjetja.

⁸ Po oceni UNCTAD-a znaša obseg prodaj tujih afiliacij l. 1998 že 11.427 milijard dolarjev v primerjavi s 6.576 milijardami dolarjev izvoza blaga ter nefaktoskih storitev istega leta (UNCTAD, 1999, 9).

⁹ Pomen mednarodne trgovine namreč danes ni bistveno večji, kot je bil na začetku tega stoletja. Mednarodna menjava je tvorila l. 1913 16 % svetovnega GDP (Lewis, 1996, 15) in šele po l. 1990 je spet dosegla tak obseg ter ga danes že presega. Delež akumuliranih TNI v svetovnem GDP je znašal l. 1994 8,5 %, leta 1913 pa 9 %. Zaradi hire rasti TNI je do danes seveda že presegel 9 %, toda to še ni tako »dramatično« več, kot je bilo l. 1913. Če bi v ta delež vključili tudi portfeljske naložbe, pa bi že bilo znatno večji (Bairoch in Kozul, 1996, 11).

TNI so danes v veliko večji meri kot nekdanj lokomotiva razvoja, saj so okostnica t. i. integrirane mednarodne proizvodnje, ki je postala pomembnejša kot svetovni izvoz. So kreator mednarodne menjave, medtem ko je bilo v preteklosti obratno; največkrat je najprej prišlo do mednarodne menjave, ki je v poznejših fazah po teoriji življenjskega cikla izdelka privedla do TNI. Danes pa morajo podjetja pogosto preskakovati posamezne faze svoje internacionalizacije in kar takoj skočiti na vlak TNI. Multinacionalke se rojevajo tako rekoč čez noč. Podjetja nimajo več časa učiti se postopoma. Kar takoj morajo začeti globalno poslovati. To so t. i. rojene multinacionalke. Vse več jih izvira iz majhnih držav. Potemtakem globalizacija ni popolnoma, marveč le relativno nekaj kakovostno novega.

Tudi portfeljske naložbe postajajo v zadnjem času prav zaradi tehničnih možnosti bistveno pomembnejše, kot so bile še pred desetimi leti. Globalizacija finančnih trgov je tako po obsegu kot po vsebini in hitrosti transakcij morda najpomembnejša globalizacijska »inovacija«. Internet bo oziroma že omogoča še intenzivnejše vključevanje majhnih subjektov oziroma celo posameznikov v globalno poslovanje. Zato bi lahko govorili kar o »internetizaciji« globalnega gospodarstva oziroma o tem, da je globalna ekonomija stopila v fazo »glob-internetizacije«. Z internetom se je prihodnost že zgodila.

2. GLOBALIZACIJA JE NEPOVRATNA?

Osnovno vprašanje je, ali lahko pride do zastoja v splošnem hitro rastočem trendu k vse večji globalizaciji svetovnega gospodarstva, ki smo mu priče v zadnjih dekadah. Z drugimi besedami, ali je globalizacija nepovratna, se bo linearno še naprej krepila, ali pa doživljamo sedaj vrhunec njenega razmaha, ki mu bo sledil padec. Zgodovinsko gledano bi lahko ugotovili, da je bila, kot nekateri to imenujejo, kolonizacija prva faza globalizacije. Zavrli jo je val protekcionizma, ki je sledil veliki ekonomski krizi, še prej pa jo je zavrila prva svetovna vojna. Mega zgodovinske trende očitno lahko zavre vojna svetovnih razsežnosti ali pa velike svetovne ekonomske krize. Možnost, da je trditev, da lahko velika svetovna vojna ali velika ekonomska kriza zavre tendenco krepitve globalizacije, zmotna, je zato precej majhna.

Tako kot v preteklosti se tudi sedaj globalizacija ne bo linearno krepila. Nikoli v zgodovini se interpolacija preteklih trendov doslej ni izkazala kot točna. Če že zaradi drugega ne, pa zaradi velikih tehnoloških odkritij in tudi velikih odkritij v socialni svetovni arhitekturi. Fundamentalne tehnološke spremembe ali spremembe v urejanju družbenih zadev lahko ali pospešijo ali zavrejo sedanje globalizacijske tendence.

Skokovito naraščanje pomena interneta je lahko najbolj nazorna ilustracija dejanske globalizacije svetovnega gospodarstva. Prognoze namreč kažejo, da se na ta način, s pomočjo interneta, v globalno ekonomijo lahko vključujejo ne le majhna podjetja, marveč celo posamezniki iz najbolj oddaljenih delov sveta. Za to niti ni potreben lastni računalnik; tega bi verjetno težko pričakovali v oddaljeni tibetanski ali indijski vasi. Kdor se hoče povezati v internet,

pač plača najemnino za dosegljiv računalnik v bližini in se prek njega vključi v svetovno ekonomijo.¹⁰

»Internetizacija« globalne ekonomije lahko bistveno prestrukturira dosedanje načine in oblike globalizacije. Lahko pospeši mednarodno menjavo, saj širi opcije posameznikov, ki lahko dejansko izbirajo iz globalne svetovne ponudbe. Širjenje informacij o globalni ponudbi lahko npr. zavre potrebo po TNI, razen tistih, ki črpajo svojo moč v približevanju okusu lokalnih potrošnikov, saj je uvoz blaga prek interneta enostaven, zato se lahko poveča pomen »preproste« mednarodne menjave. Ali pa, zelo dolgoročno, internetizacija lahko pospeši zapiranje škarij med tehnološkimi voditelji in tehnološkimi »zastonkarji« (free riders), kar bi pomenilo, da bi bilo vse več blaga proizvedeno lokalno, medtem ko bi bili znanje in informacije globalni. Na ta način se lahko vrnemo h Keynesovi ideji iz leta 1933, ko je izjavil, da glasuje za vse več domače proizvodnje, ob tem da informacije in znanje postajajo široko dostopni.

Nihanja v razvoju globalizacije so tako ne le nemogoča, marveč celo zelo možna. Ni pa pričakovati, da bi prišlo do zaustavitve globalizacije v bližnji prihodnosti, za časa naše generacije. To se lahko zgodi samo, če pride do velike svetovne krize in do vojne večjih razsežnosti, v bistvu do svetovne vojne. Pesimisti v času velikega števila lokalnih vojn in konfliktov tudi tega ne izključujejo. Vendar pa razpoložljivi svetovni mehanizmi, mednarodne organizacije, OZN vendarle imajo bistveno uspešnejše mehanizme za preventivno diplomacijo in mirnejše reševanje sporov kot v preteklosti. Zato ne pričakujem, da bi lahko prišlo do takšne vojne, ki bi zaustavila tendence globalizacije.

Četudi prihaja do zaviranja stopenj rasti, ki so bile v zadnji dekadi zelo visoke, celo v najrazvitejših državah sveta, pa vendarle ni več pričakovati, vsaj ne v bližnji prihodnosti, spektakularnih stopenj rasti. Obenem so se zmotili tudi tisti, ki so še pred letom dni napovedovali, da bo svetovna ekonomija zapadla v krizo, da je velika možnost ponovitve velike ekonomske krize iz začetka tega stoletja, da se bodo v to smer razvile azijska, ruska oziroma brazilska kriza. Tudi to kaže, da je svetovno gospodarstvo sposobno amortizirati tudi tako velike krizne udarce, kot smo jim bili nedavno priča. Očitno se je svet veliko naučil iz velike ekonomske krize. Naučil se je, da je protekcionizem, ki je sledil kot odgovor na krizo, kot način spopadanja z njo dejansko priliz olja na ogenj, ne pa jo zaustavil. Zato tudi danes ni pričakovati vsesplošnega povratka k protekcionizmu, ki bi ravno tako lahko zavrl proces globalizacije svetovne ekonomije. To pa ne pomeni, da ne bomo imeli lokaliziranih trgovinskih vojn v posameznih skupinah izdelkov ali med posameznimi skupinami držav. Veliko peska je lahko v kolesju globalizacije.

Še najverjetnejši vzrok za zaviranje globalizacije svetovnega gospodarstva je lahko odsotnost ustreznih kompenzacijskih politik, ki bi popravljale neenakomerno razporejanje dobrobiti globalizacije med državami in njihovimi državljani. Dejstvo

namreč je, da se dobrobiti globalizacije ne razporejajo povsem enakomerno, da ta sicer prispeva h krepitvi blaginje vseh, vendar nekaterih bolj kot drugih, da nekateri sloji z njo tudi izgubljajo. Že David Ricardo je pokazal, da je mednarodna menjava koristna za vse, kar pa ne pomeni, da je koristna za vse enako, zato morajo biti tisti, ki izgubljajo, da bi bilo vsem boljše, deležni kompenzacij, da bi lahko mednarodna menjava prispevala k rasti svetovne blaginje ali blaginje nacionalnega gospodarstva.

Hitrost in globina sprememb v razlikah, ki jih povzročajo globalizacija, izpostavljata veliko potrebo po povečanju pomena prerazporejevalne vloge države oziroma mednarodnih akcij na tem področju. Sicer poglobljanje socialnih razlik lahko povzroči politične probleme in napade na globalizacijo, ki jo lahko ne le zavirajo, marveč celo zaustavijo. Zavedanje o tem se krepi, zato bi lahko sklenili, da globalizacija ni linearna, vedno rastoča tendenca, da jo velike vojne ali krize lahko zaustavijo, vendar da ti pogoji niso realno pričakovani v zamisljivi prihodnosti. Bo pa prišlo do njene preobrazbe.

3. GLOBALIZACIJA NI »FER«, NE PORAZDELJUJE DOBROBITI ENAKOMERNO?

The Economist je pred leti zapisal, »fer ali ne, trgovina (namesto trgovine pa lahko zapišemo globalizacija) izboljšuje blaginjo vladajočih držav, žrtve take nepravilnosti bi morale biti vedno tako srečne.«¹¹ Podobno je trdil tudi Ricardo, ko je v svojem zakonu primerjalnih prednosti¹² pokazal koristnost trgovine za vse države, ki trgujejo, kar pa ne pomeni, da je trgovina enako koristna za vse države. Trgovina je tudi znotraj posameznega gospodarstva sredstvo, ki omogoča delitev dela in specializacijo. Oboje pa dviga standard oziroma blaginjo vseh sodelujočih. Nobenega dvoma torej ne more biti o tem, da je globalizacija z vidika krepitve blaginje nacionalnih ekonomij, ki sodelujejo v njej, in svetovnega gospodarstva koristna, saj jo krepi. To je tudi njena bistvena razsežnost, njena bistvena prednost. Pri trgovini in sedaj globalizaciji dejansko gre predvsem za blaginjo. Niti Ricardo niti zagovorniki svobodne trgovine v modernejših različicah ali pa globalizacije danes ne trdijo (so lahko tudi kakšne izjeme), da je mednarodna menjava oziroma globalizacija pravična. Ne pri trgovini ne pri globalizaciji ne gre za pravičnost, marveč za blaginjo, za standard ljudi.

Tudi trgi niso »fer«, so pa učinkoviti v svojem pospeševanju produktivnosti, pri lokaciji resursov, ki omogočajo optimalno specializacijo in s tem povečanje blaginje ne le znotraj držav, ampak tudi med državami. In za to dejansko gre pri globalizaciji. Obenem pa ni nobenega dvoma, da imajo trgi oziroma da ima tržni mehanizem slabosti, napake, nepopolnosti, ki jih je treba popraviti. To je vloga države.

Prav zaradi tega, ker globalizacija ne razdeljuje koristi enakomerno, ker imamo zmagovalce in poražence, je trg, ki

¹⁰ Morda to zveni idealistično v pogojih, ko mnogi, zlasti v Afriki, nimajo niti za hrano ali so ure hoda oddaljeni od prvega telefona.

¹¹ *The Economist*, 27. 1. 1996, str. 66, ali 18. 3. 1995.

¹² To je eden od redkih ekonomskih zakonov, ki bodo prav gotovo preživel čas.

takšno globalizacijo omogoča, nujno popraviti tudi v tem sodobnem segmentu. Dejstvo namreč je, da globalizacija prispeva od 5 do 25 % k diferenciaciji dohodkov med izobraženo in neizobraženo delovno silo (IMF, 1997, 75). Globalizacija povzroča povečevanje plač izobraženih in zniževanje plač neizobraženih. Da bi preprečili takšno socialno polarizacijo, ki bi jo povzročila globalizacija, če bi jo prepustili samo tržnim silam, je treba korigirati delovanje trgov tako, da ti zavirajo preveliko polarizacijo, ki utegne končno negativno vplivati tudi na blaginjo. Tistim, ki imajo največje koristi od globalizacije, ne bi smeli vzeti tako velikega dela kolača, da bi postali nezainteresirani za nadaljnje pospeševanje globalizacije, ali z Ricardovimi besedami, mednarodne trgovine. Če bi prišlo do tega, bi se globalizacija zaustavila in s tem bi bila zavrtta tudi »proizvodnja koristi, ki jih povzroča«. Končna posledica bi bila, da bi tudi tisti, ki so danes na repu lestvice tistih, ki imajo koristi od globalizacije, izgubljali in bi se rast njihove blaginje spustila pod tisto, ki jo zdaj omogoča globalizacija. Tudi tisti, ki izgubljajo delovna mesta zaradi globalizacije, pridobivajo kot potrošniki zaradi padanja cen, ki jih ta povzroča. Država bi jim morala s svojo kompenzacijsko politiko poplačati izgubo delovnega mesta oziroma omogočiti preizobraževanje. Najboljša pot k odpravljanju revščine je vsesplošni razvoj, ne pa metanje peska v njegovo kolesje zaradi razlik, ki jih povzroča. Za odpravljanje tega so drugi instrumenti.

Tako kot so bili zgodovinsko gledano včasih problem trgovci ali obrtniki, ki so preveč zaslužili in na ta način bogateli, tako kot so mnogi krivili mednarodno trgovino, da je povzročila veliko svetovno krizo, da je uvoz tisti, ki ogroža delovna mesta¹³, danes ljudje protestirajo proti globalizaciji. Pozneje se je pokazalo, da so te obtožbe neracionalne, da je bilo to početje ekonomsko smešno. Sprijaznili smo se z uvozom, sprijaznili smo se z mednarodno menjavo, kajti prodrlo je spoznanje, da je ta koristna, ker dviga svetovno blaginjo in blaginjo nacionalnih gospodarstev, da je lokomotiva razvoja. Potem so se pojavile oziroma razmahnile tuje neposredne investicije in — postale so problem. V veliki meri iz psiholoških razlogov. Pomenile so namreč direkten vstop tujcev v upravljanje podjetij. Ti so postali lastniki tovarn in zemljišč. Govorili so nacionalnemu okolju tuj jezik, prinašali so tuje navade. In vendar te investicije ustvarjajo domačemu okolju delovna mesta, plačujejo davke v domačo državno blagajno in končno širijo ponudbo izdelkov na domačem tržišču, kajti proizvajajo tisto, česar domači proizvajalci očitno niso bili sposobni izdelati pod enakimi pogoji in za isto ceno. Če bi bili, zakaj tega niso storili. Ljudje skratka opazijo zunanje pojavne oblike, pozabljajo pa na to, da pomeni vsak uvožen avtomobil, ekonomsko gledano, en avtomobil manj, proizveden v domači ekonomiji, in za toliko manj delovnih mest, kajti ta avtomobil smo uvozili, ne pa ga izdelali doma. Na to pri uvozu pozabljamo oziroma smo pozabili ali pa smo se že sprijaznili s tem, ker je prodrlo spoznanje, da nam uvoz dviga blaginjo. Ko pa avto, ki ga tuje podjetje proizvede doma, omogoči dodatna delovna mesta za njegovo proizvodnjo, zaposli delavce, ki proizvajajo v dobaviteljskih tovarnah, potem pa imamo

¹³ Zato so metali uvozno blago v morje, ga zažigali oziroma uvajali količinske in druge protekcionistične ukrepe.

probleme. Stvar je torej bolj v percepciji kot v dejanskih ekonomskih posledicah. Razlika je v tem, da so v primeru TNI tuji lastniki v domačem ekonomskem prostoru, in to je tisto, kar moti. Še največji problem je uvoz delovne sile, kajti ta neposredno ogroža domača delovna mesta. Uvoz TNI ali uvoz delovne sile je torej samo pojavna oblike MEO s podobnimi učinki, vendar popolnoma različno percepcijo v naših glavah. Tako kot smo se »sprijaznili z učinki mednarodne menjave«, ko so nam TNI vsak dan bolj sprejemljive, se bomo verjetno kmalu sprijaznili« tudi z globalizacijo, ki je samo »najvišja oblika« MEO danes, saj integrira v soodvisno celoto vse različne oblike MEO.

Res pa je, da globalizacija povzroča tudi revščino, ali z besedami Joan Robinson pred mnogimi leti, »revščina, ki je rezultat kapitalistične eksploatacije, ni nič v primerjavi z revščino, ko takšne eksploatacije ni«. Ali predstavljeno v besednjak globalizacije, neenakomerna porazdelitev dohodkov ali revščina, ki jo ta povzroča, ni nič v primerjavi z alternativno, torej s tem, če do globalizacije sploh ne bi prišlo. V tem primeru bi se namreč odpovedovali dobrobitim globalizacije. Bistvo je, kako maksimirati pozitivni naboj globalizacije, tisti naboj, ki kreira novo bogastvo, in minimizirati tiste njene razsežnosti, tisto njeno drugo stran, ki povzroča večjo socialno polarizacijo, in to na način, ki ne bi zavrl njenih pozitivnih učinkov. V prisposodbi rečeno: globalizacija ima dve strani. Končni odgovor torej je: globalizacija ni fer, toda prevladujoče krepí splošno blaginjo, dviga standard večine ljudi.

4. GLOBALIZACIJA JE IGRA NIČELNE VSOTE?

Popularno belo-črno slikanje globalizacije, njena satanizacija na eni in gloriifikacija na drugi strani ustvarjata vtis, da to, kar nekateri pridobivajo z njo, drugi izgubljajo. Takšna percepcija ne preseneča, kajti vzporedno s krepitvijo globalizacije se svetovno gospodarstvo sooča z naraščajočo nezaposlenostjo in krizami večjih razsežnosti (od azijske, ruske do brazilske). Krugman sicer zanika možnost večje krize, trdi pa, da bomo v bodoče soočeni z depresijsko ekonomiko (1999). Zato je povsem legitimno vprašanje, ali je globalizacija odgovorna za te sodobne probleme. Ali je globalizacija povzročila azijsko in vse druge krize? Ali so te krize nalezljive prav zaradi globalne povezanosti svetovnega gospodarstva in se kot virus sprehajajo iz enega gospodarstva v drugo ter grozijo zajeti celotno svetovno ekonomijo? Ne, globalizacija ni igra ničelne vsote. Z njo ne pridobiva nekdo nekaj, kar drugi izgublja. Tako kot ne z mednarodno menjavo, kar je, upam, postalo v vseh glavah na tem svetu že nesporno. Globalizacija je tako kot mednarodna menjava igra pozitivne vsote, kar pomeni, da z njo vsi pridobivamo. To pa ne pomeni, da z njo vsi pridobivamo enako. Zato da bi bili vsi zmagovalci, da bi se izognili socialni dezintegraciji, je treba uvajati ustrezne kompenzacijske politike, ki odvzemajo »zmagovalcem« nekaj koristi od globalizacije in jih prerazporejajo tistim, ki zaradi nje izgubljajo, z namenom seveda, da bi bil skupni kolač večji. Če bi namreč globalizacija povzročila socialno dezintegracijo, bi bila to »prazna zmag«, kot pravi D. Rodrik (1996).

Zmotno je torej mnenje, da globalizacija ustvarja neenakomeren razvoj; le priliva olje na ogenj tendencam neenakomernega razvoja v svetu, ki so že tako in tako prisotne. Korenine neenakomernega razvoja ležijo drugje (več o tem v točki 7). Tako kot je globalizacija dejavnik dvigovanja življenjskega standarda, je tudi dejavnik krepitve neenakosti. Toda ni edini dejavnik, ni kreator teh neenakosti. Skupaj s P. Krugmanom (1999) lahko ugotovimo, da je to eden od tistih vidikov globalizacije, ki spremlja skoraj vsak pojav, kajti »slabe stvari« se lahko dogodijo tudi v dobrem gospodarstvu (ali tudi pri globalizaciji, op. S. M.).

5. GLOBALIZACIJA POMENI TRŽNE ODOSE OZIROMA SVOBODNO MEDNARODNO MENJAVO?

Ni mogoče postaviti enostavne enačbe med globalizacijo (svobodno mednarodno menjavo) in trgov. Globalizacija ne pomeni le tržnega uravnavanja MEO. Trg je namreč način urejanja zadev, ki se lahko urejajo tudi drugače. Hajek je kot alternativo izločil avtoritarizem, ki se je v zgodovini pojavljal tudi v obliki fašizma, rasizma in podobnih strahot. Alternativa trgu je torej velika vloga države ali vladarja. Ko govorimo o slabostih trga, moramo vedno imeti pred seboj alternative in njihove slabosti.

Globalizacija je prevladujoče sicer pojavna oblika delovanja trga, vendar ne samo to. Pomeni tudi internalizacijo MEO, substitucijo trga s hierarhičnimi odnosi. Z drugimi besedami, nevidna roka svobodnega mednarodnega trga Adama Smitha dobiva danes tudi pojavne oblike »vidne roke« internalizacije vse večjega dela transakcij znotraj transnacionalnih podjetij¹⁴. Do tega prihaja zaradi naraščajočih transakcijskih stroškov tržnega poslovanja, ki so posledica pomanjkljivosti trga na mnogih področjih. Trg namreč ne priznava v celoti vlaganj v raziskave in razvoj zaradi »javnega karakterja« nekaterih dobrin, zlasti (neoprijemljivega) znanja, ki je postalo temeljni kamen sodobnih konkurenčnih prednosti. Tržni odnosi med neodvisnimi strankami onemogočajo maksimizacijo profitov iz naslova neoprijemljivih vrednosti. Zato jih podjetja nadomeščajo s hierarhičnimi odnosi. Firme ustanovljajo v tujini svoja lastna podjetja in tja ne prodajajo več samo izdelkov ali sklepajo s tujci licenčnih pogodb. Trgi se zaradi tega hierarhizirajo in koncentrirajo. Na mnogih področjih vlada na svetovnem trgu le nekaj podjetij, ki imajo dominanten tržni položaj. To pa ne pomeni nujno, da takšna oligopolna konkurenca znižuje blaginjo. Res je, to ni učbeniška prosta, atomistična konkurenca z velikim številom proizvajalcev in ponudnikov, je pa zelo ostra konkurenca med omejenim številom proizvajalcev. S hierarhizacijo odnosov podjetja zmanjšujejo transakcijske stroške in na ta način prispevajo k dvigu blaginje. Zaradi tega cene na končnem trgu padajo. Internalizacija na ta način pomeni pojavno obliko specializacije in delitve dela, o dobrobiti katere ne dvomijo več niti največji skeptiki.

Globalizacija ni le manifestacija delovanja tržnih sil. Tudi sama oblikuje nove tržne pomanjkljivosti, ki se hitro množijo. Promet na trgih, na katerih prevladuje monopolna konkurenca ali kjer dominira menjava znotraj transnacionalnih podjetij, raste celo hitreje kot menjava na prostem trgu. Naloga države je, da tovrstne trga popravlja. Vedeti pa moramo, da je lahko tudi monopolna konkurenca koristna, saj zmanjšuje »nepotrebne« transakcijske stroške in tako pozitivno vpliva na rast dohodkov. To nasprotje med globalizacijo kot pospeševalcem bogastva in ustvarjanjem tržnih slabosti na eni strani in na drugi, kako uravnovežiti neenakomerne učinke globalizacije s socialno pravičnostjo, sta bistvena paradoksa globalizacije.

Vse to kaže na to, da gre pri globalizaciji dejansko za kombinacijo med od spodaj navzgor oziroma ex ante tržno poganim pojavom, rezultatom delovanja tržnih sil, oziroma podjetij, ki so osnovni nosilci globalizacije, ter pogojev, ki jih ustvarjajo vlade in v njihovem imenu mednarodne organizacije od zgoraj navzdol, praviloma ex post. Regionalizacija je ena od realnih, sedaj najbolj razvitih pojavnih oblik globalizacije. Je infrastrukturni pogoj za razmah MEO na skupnem trgu, ki ga ustvarijo vlade. Najboljši primer je regionalizacija znotraj EU, ki jo je pravzaprav omogočila akcija z vrha navzdol. Ustanovitev EU je namreč prehitela sodelovanje med podjetji. Do intenzifikacije sodelovanja med podjetji je prišlo pozneje, pod vplivom ugodnih infrastrukturnih pogojev, ki so spodbudili takšno sodelovanje (enotno tržišče, sedaj uvedba evra).

Očitno gre torej za kombinacijo med trgov in intervencionizmom držav, za to, da države s svojimi akcijami tržno poganjajo globalizacijo, jo uravnavajo, omogočajo in korigirajo tam, kjer povzročajo neugodne učinke. Globalizacije tako kot trga ne bi smeli idealizirati, ne bi smeli misliti, da gre pri njej tako kot pri trgu za tržno utopijo. Ne bi pa smeli zapasti tudi v drugo skrajnost, tako kot Soros, ki govori, da so trgi nemoralni. To je približno tako, kot če bi temperaturo vode merili s kilogrami. Moralni kriteriji pri trgu niso ustrezno merilo. Ustrezno merilo za učinkovitost trga so cene, alokacija resursov, ki jih trg dosega s pomočjo cen, in blaginja, ki izhaja iz tega. Dopolnilni ali korektivni kriteriji pa so lahko in bi morali biti tudi socialni, celo moralni kriteriji. To pa pomeni korigirati trg v tistih delih, kjer so njegovi rezultati družbeno nesprejemljivi. Tako kot so nekateri rezultati delovanja trga družbeno nesprejemljivi, tako so tudi izzivi, ki jih povzročajo globalizacija, nesprejemljivi. Nekatere negativne rezultate je pač treba korigirati. To je redistribucijska vloga države. Burtless s sodelavci pravi, da mora država pomagati tistim, ki si hočejo tudi sami pomagati, ne pa delati namesto njih (1998, 8). Vendar zaradi teh negativnih strani globalizacije ne kaže z »umazano vodo zavreči tudi dojenčka«.

6. GLOBALIZACIJA POMENI ZATON ZA MAJHNE DRŽAVE?

Ena od zelo pomembnih oblik globalizacije je internet. Mnogi kritiki interneta pravijo, da je ta monopoliziran s strani največjih in najbogatejših. Res je, da so ga ti vzpostavili in da v veliki meri diktirajo vsebino medmrežja. Res pa je tudi, kar je morda še bolj pomembno, da internet ponuja neslutene možnosti

¹⁴ Več v: Svetličič 1985.

tudi majhnim, oddaljenim, ki so bili v preteklosti marginalizirani, sedaj pa v realnem času lahko sodelujejo v globalni ekonomiji le, če imajo ustrezne infrastrukturne pogoje za to, saj so stroški uporabe pri tem zanemarljivi. Jahajo torej na valovih, ki so jih ustvarili drugi. Majhni so svobodni jezdec. To je njihova velika prednost.

Podobno velja tudi za globalizacijo. Ta omogoča neslutene možnosti za specializacijo, ki je predpogoj za delitev dela, ki maksimira blaginjo. Kajti v specializaciji vsakdo dela tisto, za kar je najbolj usposobljen. Zato tudi tega več proizvede, več od tistega, ki za to ni tako kvalificiran. Tako pridemo do večje svetovne blaginje. Majhne države imajo privilegij luksuza specializacije, ki si ga velike države ne morejo privoščiti v isti meri. Kajti premalo je majhnih držav, da bi lahko proizvedle vse tisto blago, ki ga potrebujejo velike države. Čim bolj pa si specializiran, tem večje koristi imaš od mednarodne menjave. Majhne države na ta način lahko izkoriščajo prednosti ekonomije obsega ter skupne proizvodnje in razdelitve (sinergične ekonomije), ki jih drugače ne bi mogle dosežati v maksimalno možni meri. To jim omogoča globalizacija.

Z liberalizacijo MEO, odpravljanjem carin, nazadnje v urugvajskem krogu in v prihodnje verjetno v »postseattlskem« krogu liberalizacije carin in drugih omejitev, ki zavirajo mednarodno menjavo in vse bolj tudi mednarodne investicije, so se prednosti velikih nacionalnih domačih trgov zmanjšale, povečale pa prednosti pristopa do svetovnega trga. Nekdaj, ko majhne države niso imele tako prostega dostopa do svetovnega trga, so bila pomembna velika nacionalna tržišča. Prednost so imele seveda velike države, ki so razpolagale s takim trgov in so lahko na domačem »dvorišču« dosegale ekonomije obsega in sinergične ekonomije. Danes, ko je velikemu delu proizvodnj, zlasti industrijskih izdelkov, dostop do svetovnega trga tako rekoč prost (izjema so kmetijski izdelki, tekstil in obutev ter nekateri občutljivi izdelki, kot so izdelki iz jekla), pa je položaj precej drugačen. Za majhne države postaja svetovni trg vse bolj domači trg, saj so se občutno znižali tudi transportni in komunikacijski stroški. Vse to pomeni prestrukturiranje relativnega položaja majhnih držav.

Determinante konkurenčne pozicije oziroma kreiranja bogastva so se spremenile tako, da krepijo relativen položaj majhnih držav. Pred letom 1960 se je tekmovalo predvsem na osnovi lokacijsko specifičnih prednosti, v obliki razpolaganja s cenenimi surovinami in energijo. Po letu 1960 se je težišče tekmovanja počasi selilo na tekmovanje s pomočjo cenene delo. V sedemdesetih letih so pridobile pomen ekonomije obsega in s tem kapitalna intenzivnost. V osemdesetih je temeljni vir konkurenčnosti postala tehnologija, v devetdesetih pa znanje in informacije nasploh (ne le tehnološke). Vzporedno s tem je pridobival pomen dejavnik časa. Dobil je celo zelo pomembno, v posameznih primerih bržkone kar odločilno vlogo. Konkurenčnejši je tisti, ki karkoli že naredi hitreje od drugih, ki je prvi na trgu ali takoj za prvim, ki je sposoben nov izdelek začeti prodajati hitreje kot konkurenca in sočasno na čim več poglavitnih svetovnih trgih, predvsem pa iz njega narediti svetovni standard.

Majhnost je prav gotovo bila ovira pri mnogih temeljnih virih konkurenčnosti v preteklosti. Tudi na področju znanja kot danes temeljni konkurenčni prednosti so majhne države omejene, vendar relativno manj kot v preteklosti. Z ustrezno politiko razvoja znanja, s poudarjanjem izobraževanja, z izbiranjem pravih usmeritev ali vnaprejšnjim prilagajanjem na izzive globalne ekonomije lahko majhne države bistveno izboljšajo svoj relativni položaj v fazi, ko je znanje postalo prevladujoča determinanta položaja nacionalnega gospodarstva v svetovni ekonomiji.

Tudi tektonske in nepredvidljive spremembe, ki smo jim priča v svetovni ekonomiji danes, krepijo relativni položaj majhnih držav pod pogojem, da so te sposobne dejansko uveljavljati prednosti hitrejšega prilagajanja in fleksibilnega odzivanja na tendence v svetu. Prednost majhnih organizmov in države je vrsta socialnih organizmov, je sposobnost hitrejšega prilagajanja. Tudi za nobelovca za ekonomijo D. Northa je sposobnost prilagajanja pomembnejša kot alokacijska učinkovitost, torej je adaptacijska učinkovitost pomembnejša od alokacijske.

Vsi ti dejavniki govorijo v prid zanikanja teze, da globalizacija pomeni zaton majhnih držav. Očitno bolj pomeni medene tedne majhnih držav, pod pogojem, da zasledujejo pravilno ekonomsko politiko, da znajo izkoristiti prednosti majhnosti in fleksibilnosti hitrega prilagajanja in da znajo krepiti svoje prednosti na področju znanja kot temeljne konkurenčne prednosti.

7. GLOBALIZACIJA POVZROČA NEZAPOSLENOST, POTISKA PLAČE NAVZDOL?

Paralelna krepitev globalizacijskih tendenc porasta nezaposlenosti in zaostajanja plač za rastjo produktivnosti vsaj nekaterih vrst delavcev krepí prepričanje, da je globalizacija povzročitelj nezaposlenosti in zniževanja plač. Razvite države pa se bojijo, da bodo dežele v razvoju preplavile njihov trg držav s svojim cenanim izvozom, ki je rezultat socialnega dumpinga. Podrobnejša analiza pokaže, da je globalizacija postala grešni kozel za to, čeprav so temeljni vzroki za zniževanje plač in nezaposlenost drugje. Burtless s sodelavci pravi, da politike hitro zanese in začnejo kriviti globalizacijo za nepopularne ekonomske vesti (1998, IX). Še manj je res, da lahko dežele v razvoju (DVR) preplavijo trg razvitih držav s cenanim izvozom, saj je, kot pravi Burtless, »nemogoče, da bi bila država neto uvoznik kapitala (kar so DVR, op. pis.) in neto izvoznik blaga«. Kapitalni pritoki v državo so natančno enaki presežku uvoza nad izvozom (ta se tako financira, op. pis.). Krugman gre celo dlje in pravi, da bistvo pritožb razvitih ni v tem, »da njihov izvoz temelji na nizkih plačah, marveč v tem, da sploh izvažajo« (glej Burtless s sod., 1998, 125).

Tudi v preteklosti smo bili priča takšnih pritožb, naperjenih proti uvozu oziroma mednarodni menjavi nasploh, vendar se je pozneje spoznalo, da neto učinki mednarodne menjave bistveno presegaajo negativne učinke, da kreiranje delovnih mest, ki jih povzročajo izvoz, presegaajo »škodo«, ki jo povzročajo

uvoz in ki se kaže v ukinjanju delovnih mest, ker določene proizvodnje zaradi uvoza postanejo nekonkurenčne.

Vzroke za padanje plač neizobražene delovne sile in za porast nezaposlenosti gre bolj iskati v tehnološkem razvoju oziroma načinu uporabe tehnologije. Vzemimo za primer samo revolucijo, ki so jo povzročili računalniki. Ukinili so sicer celo vrsto slabo plačanih delovnih mest, kreirali pa so vrsto drugih, zahtevnejših, ki so višje na lestvici proizvodnje dodane vrednosti. Od tod seveda ni daleč do sklepa, da globalizacija lahko samo pospešuje, ne pa generira nezaposlenost ali zmanjšuje plače. Če nič drugega, je treba pri tem upoštevati tudi dejstvo, da globalizacija potiska navzdol paralelno s plačami neizobražene delovne sile tudi cene izdelkov. To je pa tista pozitivna stran, ki jo v razpravah o učinkih na zaposlovanje pogosto pozabljamo. Pozablja se tudi na to, kakšna je alternativa globalizaciji, kakšna je alternativa npr. ustanavljanju podružnic v tujini oziroma izhodnim TNI. Pogosto se takšne investicije loteva podjetje v državi, ki izgublja primerjalne prednosti zaradi visokih plač. Če hoče zadržati npr. bolj delovno intenzivno proizvodnjo, mora pričeti proizvajati takšne izdelke v tujini. To pa ji omogoča ne le pridobivanje časa, marveč tudi profite, ki jih ustvarja tam. Z njimi lahko financira prestrukturiranje dejavnosti doma v smeri večje dodane vrednosti. Alternativa izhodni internacionalizaciji v takšnem primeru je pravzaprav zapiranje obrata. To je treba upoštevati, ko se ocenjuje neto učinek med odpiranjem delovnih mest v tujini, zapiranjem delovnih mest doma in odpiranjem novih delovnih mest na področju novih dejavnosti, ki bi jih takšno podjetje pričelo razvijati doma. Očitno pri globalizaciji ne gre toliko samo za količino delovnih mest, marveč za blaginjo in kvaliteto delovnih mest. Učinke globalizacije je treba torej ocenjevati bolj z vidika tega, kakšna delovna mesta omogoča. Globalizacija povzroča oblikovanje dobrih delovnih mest in ukinjanje slabše plačanih, nekvalificiranih, neizobraženih, v državah OECD. Na drugi strani pa kreira neizobražena delovna mesta v manj razvitih državah.

Kritiki globalizacije so torej v zmoti, ko govorijo, da plače padajo zaradi globalizacije, saj te dolgoročno rastejo vzporedno s povečanjem produktivnosti. Povečanje produktivnosti pa je seveda eden od pojavnih vidikov pozitivnih strani globalizacije. Obenem pa velja, da če hočemo hitrejšo rast oziroma razvoj gospodarstva, plače ne bi smele rasti hitreje od produktivnosti.

Tudi če bi mednarodnam menjava oziroma globalizacija imela pomemben vpliv na plače in zaposlenost, bi bil ta vpliv majhen in ne odločilen. Globalizacija bi vplivala na padec plač nekvalificiranih delavcev v razvitih državah, če bi se vzporedno znižale tudi cene uvoženih enostavnih delovno intenzivnih izdelkov v primerjavi s cenami izdelkov višje stopnje predelave, tj. tehnološko intenzivnih. Študija IMF trdi, da je zelo malo indikatorjev, ki bi to potrjevali. Kako je lahko tak uvoz kriv za padanje plač neizobraženih delavcev, če sestavlja le približno 3–8 % GDP dežel OECD (IMF, 1997, 57 in 58).

Učinki globalizacije na zaposlenost in višino plač torej niso

enoznačni ali enosmerni. Posledica globalizacije je tako kreiranje kot ukinjanje delovnih mest, je dvig plač nekaterih in njihov padec za druge. Nesporno je, da pospešuje takšno dvigovanje ali padanje plač ter kreiranje ali ukinjanje delovnih mest. Ni pa osnovni vzrok tega. Vzroki za to so veliko kompleksnejši. Med njimi je zagotovo najpomembnejši dejevnik silovit tehnološki napredek.

8. GLOBALIZACIJA SPODJEDA SUVERENOST TER OGROŽA DEMOKRACIJO IN STABILNOST ?

To so pogoste in precej običajne obtožbe zoper globalizacijo. Nekateri politiki se celo bojijo, da pod pritiskom globalizacije sami izgubljajo moč. Očitno je, da je avtonomija držav s krepitvijo globalizacije vse bolj pod udarom. Celotno največje države niso več popolnoma samostojne v urejanju svojih zadev. Če bi poskušali definirati globalizacijo, je ena od najmanj spornih definicij prav gotovo, da pomeni soodvisnost vseh in vsega v svetu, torej tudi velikih držav. Še bolj pod udarom pa je seveda avtonomija majhnih držav. Te so še bolj soodvisne, ali bolje, odvisne od dogajanja v svetu. Očitno gre za asimetrično soodvisnost.

Ali pa vse to res pomeni, da globalizacija spodjeda suverenost držav? Odgovor bi bil lahko pozitiven, če bi na suverenost gledali na tradicionalen način. Toda koncept suverenosti je pod pritiskom dogajanj doživel veliko sprememb, prilagodil se je spremenjenim odnosom soodvisnosti v svetu. Podrobnejša analiza bi pokazala, da so države danes postale premajhne za učinkovito spopadanje s številnimi problemi, ki grozijo sodobnemu svetu. Naj naštejemo le onesnaževanje okolja, droge, kriminal pa aids in druge bolezni, ki ne poznajo meja. Obenem pa so države postale prevelike za reševanje mnogih lokalnih ali regijskih problemov. To se v precejšnji meri nanaša na razne družbene vidike, ki jih civilna družba, nevladne organizacije in asociacije lahko rešujejo lažje kot države same, in to tudi na regionalni ali celo internacionalni ravni. To je že zdavnaj ugotovil Kinderberger, ko je trdil, »da so nacionalne države postale premajhne za nekatere stvari in prevelike za druge. Optimalni gospodarski prostor je večji od nacionalne države, optimalni kulturni prostor manjši in optimalni politični prostor, izhajajoč iz ideje o soodvisnosti, identičen s slednjim.« (Kinderberger, 1984, 30)

Globalizacija spreminja vlogo države. Država, kot smo že ugotovili, kreira pogoje, v katerih se globalizacija odvija samostojno, to je na domačem dvorišču ali pa skupaj z drugimi državami v regionalnih in v svetovnem okviru. Državna vloga je torej izredno pomembna, ker ustvarja infrastrukturne, zakonske, režimske pogoje za razmah globalizacije. Samo zamislimo si Evropsko unijo, ki so jo ustanovile države, in cel Acquis Communautaire na 80 tisočih straneh, ki so ga ustvarile. Res pa je, da se ta regulativa oziroma nadzor nad njenim izvajanjem že v veliki meri prenaša na skupno ustanovljene regionalne ali mednarodne organe oziroma organizacije. Vloga države se v tem primeru spremeni v vlogo izvajalca skupno dogovorjenih pravil igre. Lahko bi govorili o »deljeni avtonomiji«, o kooperativni avtonomiji ali

suverenosti držav. Vse bolj si jo delijo z regionalnimi in mednarodnimi, celo nevladnimi organizacijami in institucijami civilne družbe. Njena implementatorska vloga se torej krepi.

Literatura

- Burtless G., Lawrence R. Z., Litan R. E., Shapiro R. J. (1998), *Globophobia: Confronting Fears about Open Trade*, The Brookings Institutions Press, Washington D. C.
- Daniels D. J. and Svetličič M., *Competitiveness of Small Countries* (v tisku). V: Salvatore D., Svetličič M. and Pavlič Damijan J. (ed.), *Small States in the Global Economy*, MacMillan, London.
- Baillie S. (1996), »The Seat of the European Institutions: An Example of Small State Influence in European Decision-making«, *EUI Working Paper*, No. 96/28, EUI Florence.
- Bairoch P. in Kozul-Wright R. (1996), »Globalization Myths: Some Historical Reflections on Integration, Industrialization and Growth in the World Economy«, UNCTAD/OSG/DP 113.
- IMF, »World Economic Outlook«, 1997, May, Washington D. C.
- Kindleberger C. (1984), *Multinational Excursions*, MIT Press, Cambridge Massachusetts, London, England.
- Korten D. C., »The Dark Side of Globalization: Financial and Corporate Rule«, AIB, Charleston, Nov. 22, 1999.
- Krugman P. (1996), *Pop Internationalism*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Krugman P. (1999), *The Return of Depression Economics*, Alan Lane, The Penguin Press.
- Lewis N. (1996), »Globalization and the End of the Nation State«, ISA, San Diego, April, Mimeo.
- Martin H. P. and Schuman H. (1997), *Pasti globalizacije*, Co Libri, Ljubljana.
- North D. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance, Political Economy of Institutions and Decisions*, Cambridge University press, Cambridge.
- Rodrik D. (1997), »Has Globalisation Gone Too far?«, Institute for International Economics, Washington, March.
- Salvatore D. (1995), *International Economics*, Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.
- Sachs J. and Warner (1995), »Natural Resource Abundance and Economic Growth«, Harvard Institute for International Development, October.
- Svetličič M. (1985), *Zlate mreže transnacionalnih podjetij*, Delavska enotnost, Ljubljana.
- Svetličič M. (1996), *Svetovno podjetje: izzivi mednarodne proizvodnje*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Svetličič M. (1998a), »Slovenija, Evropska unija in globalizacija«, *Teorija in praksa*, let. 35, 1, str 6–16.
- Svetličič M. (1998b), »Globalizacija: možnosti in priložnosti slovenskega gospodarstva«, *Teorija in praksa*, let. ČXV št. 6, nov.–dec.
- Svetličič M. (2000), »Zunanje determinante razvoja Slovenije in implikacije hitre oziroma odložene vključitve v Evropsko unijo«, *Teorija in praksa* (v tisku).
- UNCTAD, »Trade and Development Report, 1997«, United Nations, New York and Geneva 1997.
- UNCTAD, »World Investment Report 1999«, »Foreign Direct Investment and the Challenge of Development«, United Nations, New York and Geneva 1999.
- Vernon R. (1998), *In the Hurricane's Eye: The Troubled Prospects of Multinational Enterprises*, Cambridge, London.